

A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség és az osztrák neoabszolutizmus (1849. augusztus – december 31.)

FERENC MOLNÁR
The Greek-Catholic Eparchy of Mukachevo and the Austrian
Neo-Absolutism. (August – 31 December 1849)

281.94(477)“1849”
322“1849”

Keywords: Munkács (today: Mukachevo, Ukraine). The Greek-Catholic Diocese. The position of the Greek-Catholic clergy in 1849. The relationship of the Greek-Catholic clergy of Transcarpathia towards the 1848 War of Independence.

Az 1848–1849-es szabadságharc utáni időszak a 19. századi magyar történelem mélypontja. A Habsburg Birodalom jövőjét illetően Felix Schwarzenberg osztrák miniszterelnök centralizált, abszolutista, német dominanciájú, polgári alapzatú jövőképet vázolt fel. E koncepció elengedhetetlen része volt Magyarország teljes leigázása és a birodalomba való beolvasztása. A magyar ellenállás gyengítésére Bécs a nemzetiségeket igyekezett megnyerni.

A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye (továbbiakban: MGKE) 1848–1849-es történetével foglalkozó meglehetősen szegényes szakirodalom főként a püspökség papjainak magyar szabadságharc iránti lojalitását és hazafiasságát emeli ki.¹ A Világos utáni első hónapok történetével pedig csak elvétve foglalkozik néhány munka.² A Popovics (Vazul, 1796–1864) püspök³ vezette görög katolikus (a továbbiakban: gör. kat.)⁴ papság 1848–1849-es magyarbarátsága miatt mindenképpen számíthatott a császári-királyi (a továbbiakban: cs. kir) hatóságok általi számonkérésre. Másrészt viszont Bécs tudta, hogy az MGKE joghatósága nyolc olyan vármegye területére terjedt ki,⁵ amelyben a lakosság túlnyomó része ruszin és román nemzetiségű volt. Utóbbiak megnyerésére az önkényuralom első hónapjaiban mindenképp szükség volt.

1. Ilyen munkák például: Hodinka 1992.; Bendász 1997.; Botlik 1997.; Pirigy 1998.

2. Vö. Magocsi 1979.; Bendász 1997.; Fazekas 2001.; Олашин 2009.

3. Popovics Bazil 1837-ben lett az MGKE püspöke. Gör. kat. megyés püspökként kapott meghívást az 1847–48. évi magyar országgyűlés felsőházába. 1849. májusában üdvözölte a Habsburg-ház trónfosztását és a Függetlenségí Nyilatkozatot. Bendász 1997, 30–31. p.; Pálmány 2002, 1071. p.; Solymosi 2009.

4. A gör. kat. vallásra szinonimaként használja még a szakirodalom az unitus, az egyesült szerzetes, valamint a görög rítusú katolikus megjelöléseket.

5. Az MGKE a következő vármegyék területét foglalta magába: Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szatmár, Szabolcs és Hajdú. Bendász 1997, 47. p.

Munkánk célja, hogy a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár [Державний Архів Закарпатської Області] (továbbiakban: KTÁL) beregszászi részlegében végzett forráskutatásaink⁶ eredményeinek segítségével részletes és átfogó képet adjunk egyrészt a Popovics püspök és klérusa ellen indított osztrák vizsgálat és számonkérés jellegéről, valamint bemutassuk az MGKE ruszin és román nyelvi és nemzetiségi jogokat illetően – a nemzeti egyenjogúsítást hirdető osztrák kormányzat felé – megfogalmazott elvárásait és szándékait. Munkánk főleg az 1849. augusztus – december 31. közötti eseményekre koncentrál, azonban – források hiányában – nem kívánunk kitérni a honvéddé lett kispapok helyzetére. Meg kell említenünk továbbá, hogy tanulmányunkban különös hangsúlyt helyeztünk a forrásközpontú szemléletmódra.⁷

Az osztrák számonkérés jellege a munkácsi püspökségben

V. Ferdinánd 1848. október 3-i manifesztumának értelmében Magyarországon mindenki, aki 1848. október 8. után engedelmeskedett a magyar hatóságoknak, pártütő és hazaáruló volt. A tömeges megtorlás alapelveit báró Julius Haynau tábornok, a Magyarországon állomásozó osztrák haderő főparancsnokának 1849. július 1-i Győrött kiadott proklamációja fektette le. Haynau kiáltványa olyan haditörvényszékek felállításáról rendelkezett, amelyeknek hatásköre a katonákra és a civilekre egyaránt kiterjedt. 1849 őszének tömeges hadbíróági eljárásai folyamán a kompromittáltság megállapításánál két tényezőt tekintettek perdöntőnek: az 1848. október 8-a utáni politikai tevékenységet és az 1849. április 19-i Függetlenségi Nyilatkozat kibocsátásában való bármiféle közreműködést.⁸

A munkácsi püspökség az 1848–1849-es események idején tanúsított magatartása kimerítette a fent megfogalmazott vádpontokat, hiszen az MGKE „nyíltan kiállt Kossuthék oldalán, nemcsak hangzatos hűségnyilatkozatokkal, hanem a hadsereg-szervezésben is számottevő eredményekkel”.⁹ Ennek alapján Popovics ellen is igazoló eljárást kellett indítani, annak ellenére, hogy a bécsi kormányzatnak 1849 őszétől nagy szüksége volt a gör. kat. egyházfőre az egyesült szertartású ruszinok és románok nemzetiségi problémáinak megoldásában.

6. E munka során elsősorban a KTÁL beregszászi részlegének – az MGKE-re vonatkozó – 151. fondjában található iratait dolgoztuk fel. Választásunk jogosságát igazolja, hogy sikerült felkutatnunk a munkácsi püspökséghez címzett leveleknek és a rájuk adott válaszoknak, valamint az egyházmegyei legfőbb tanácskozó testület, az ún. szentszék üléseinek rövid, kivonatolt jegyzékét.

7. A KTÁL forrásdokumentumaira a Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiumának gondozásában megjelent, Határhelyzetek III. című tanulmánykötetben publikált munkánkban használt módszerrel hivatkozunk. L. Molnár 2010a, 306–325. p. A forrásközlés módját illetően az alábbi munkában megfogalmazott elveket követjük: Balogh–Gergely 2005, 22–23. p.

8. Vö. Zakar 1999.; Deák 2009.

9. Vö. Fazekas 2001, 137. p.

A Popovics Bazil püspök ellen indított vizsgálat

A Popovics Bazil munkácsi püspök magyarbarát tevékenysége miatti esetleges felelősségvonnásának lehetőségére már 1849 nyarán mutatkoztak konkrét jelek. A júniusi orosz betörés után a gör. kat. egyházmegyei vezetőnek többen is azt tanácsolták,¹⁰ hogy egy időre hagyja ott ungvári székhelyét, „mert a muszkák¹¹ halálra fogják keresni”.¹² Ezt a szóbeszédet igazolta az is, hogy a cári hadsereg által megszállt egyházközségek papjai is bizalmasan jelentették a püspöknek, hogy az oroszok túlságosan is érdeklődnek iránta: „Az orosz püspök rebellis volta leginkább a muszka tisztek dühét provokálta, úgy, hogy mikor Ungvárra az orosz sereg bevonult, első dolga volt az orosz püspököt keresni halálra, ki orosz léte¹³re halált mert prédikálni a muszka seregre”.¹⁴ Ez utóbbi idézettel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy az ungvári szentszék¹⁵ 1849. május 25-én „azon bajnak, és roppant veszedelemnek elhárítása tekintetéből, mely a muszka betörés által hazánk függetlenségét, életünket és vagyonunkat fenyegeti, az Ország Kormánya által tett intézkedésnek pontos teljesítése végett [...]” elrendelte, hogy a munkácsi püspökség papjai tartsanak böjtöt, „ájtatos” körmeneteket, húzassák meg a harangokat és „végre ha népfelkelés rendeztetni fog a Lelkészek a nép élén állani, 's a népet lelkesíteni, és buzdítani kötelezetteknek”.¹⁶

Fontos megjegyeznünk, hogy Popovics ügyében a cári hadsereg nem volt hivatott bűnvádi eljárást indítani, hiszen a püspök az osztrák császár alattvalója volt. Ezért ha a gör. kat. egyházmegyei vezető valóban az oroszok fogságába kerül is, őt mindenképpen ki kellett volna adni az osztrák hatóságoknak. Másrészről azonban meg kell említenünk, hogy az 1849. július 1-i győri proklamáció úgy rendelkezett, hogy rögtönítélő bíróságnak kell alávetni azt, aki „[...] a népfelkelést a cs. kir. ausztriai vagy cs. orosz seregek ellen felhívja, rendezi, vagy vezérli”.¹⁷

Érthető, hogy Popovics Bazil – feltehetőleg az orosz csapatok ellen tett intézkedései miatt – nem akart a cári seregek kezére kerülni, ezért még azok megérkezése előtt távozott Ungvárról. A szakirodalom megemlíti, hogy püspöki székhelyétől való távolléte alatt valószínűleg az Ugocsa megyei Lázon (Kisrákóc) bujkált; hogy mikor ment oda és

10. Eötvös Tamás, Bereg és Ung vármegyék kormánybiztosa 1849. július 31-én azt tanácsolta Popovicsnak, hogy „[mivel] e vidék [azaz Ungvár és környéke] igen gyengén lesz fedezve, s ezen fedezet is Munkács vidékén fog lenni, [...] méltóztassék Munkácsra jönni, hogy az Hazának annyira becses személye ne veszélyeztessék”. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 124.; Bendász 1997, 66. p.

11. Az Orosz Birodalom alattvalóira használt szó, amely a cári csapatoknak a magyar szabadságharc leverésében történt részvétele után kapott pejoratív értelmet. Vö. 13. lábjegyzet.

12. Vö. Bendász 1997, 66. p.; Pirigy 1998, 158. p.

13. A korabeli magyar közvélemény a magyarországi ruszinokat gyakran azonosította – helytelenül – a cári birodalom oroszaiával. Vö. 11. lábjegyzet.

14. Az *Ország Világ* 1890. évi 11. számának erre vonatkozó cikk részletét idézi: Bendász 1997, 65–66. p.; Pirigy 1998, 158. p.

15. A munkácsi püspökség főpapi tanácskozó testülete. Székhelye az MGKE központjában, Ungváron volt.

16. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 69.

17. Zakar 1999, 94. p.

jött el onnan, az pontosan nem tisztázott.¹⁸ Levéltári kutatásaink során sikerült rátalálnunk az ungvári szentszék jegyzőkönyvének egy bejegyzésére, amely arról tudósít, hogy az 1849. augusztus 8-i „kispapi csődületel”¹⁹ „azon hírre, hogy a muszka ellenséges²⁰ csapatok Szobráncz vidékén²¹ is mutatkoznak a bevétel iránti tanácskozás félbe szakítatott, ’s miután a Megyei Püspök Úr, Főtiszt. Csurgovich János Prépost és Kanonokot²² élő szóval püspöki helyetnőknek nevezte ’s rendelte volna, a Szentszéki ülés szétoszlott és a Megyés Püspök Úr a várost idehagyta”.²³

Az Ungvárra való visszatérésről nem rendelkezünk pontos adatokkal, valószínűleg szeptember első felében történhetett meg.²⁴ Azt azonban biztosan tudjuk, hogy 1849. szeptember 16-án Piller Gedeon ungi cs. kir. megyefőnök gróf Szirmay Sándor kassai polgári kerületi főispán²⁵ „meghagyásából ezen megye [MGKE] püspökét Méltóságos Popovics Bazilt, az eddig viselt Méltósága, és hivatalos körétől azon hozzátétellel függeszti fel, hogy ezen megye kormányzatát ideiglenesen Ftiszt. Csurgovich János Nagy Prépost vezesse”.²⁶ A püspök a felfüggesztéséről szóló rendeletre egy hátiratban [indorza] reagált, amelyben ügyében nem ismeri el a polgári hatóság illetékességét, az eljárást pedig úgy tekintette, „mint az Egyház önállóságát mélyen sújtó” sérelmet.²⁷ Törvényes kellékek hiányában felfüggesztését nem tartotta jogosnak, sem pedig érvényesnek, mindazonáltal ideiglenesen kész volt Csurgovics Jánosnak átadni egyházmegyéje vezetését és alávetni magát az igazoló eljárásnak.²⁸

18. Vö. Bendász 1997, 66. p.; Pirigy 1998, 158. p.

19. A felvétel és felvételi vizsgáztatás menete az ungvári papképző gör. kat. szemináriumba.

20. Ezt a jelzöt a szabadságharc leverése után cenzúrázták, de nem végeztek alapos munkát, mert a festék alatt még kivehető a szó – M. F.

21. Ungvár környéki település.

22. Csurgovics János (1791–1862): a munkácsi egyházmegyei káptalan helynöke, nagyprépost. 1827-től az ungvári főgimnázium igazgatója és kanonok. Pócsi Elek püspök halála után 1831–37 között káptalani helynökként a nyugati jogrendet érvényesítve kormányozta az egyházmegyét. Kiváló teológus, egyházi szónok és pedagógus volt. Vizsgált korszakunkban, Popovics püspök távolléte idején ő elnökkölt az Ungváron összeülő szentszéki tanácskozáson. Pirigy 1990, 62–63. p.

23. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 100.

24. Vö. Bendász 1997, 68. p.

25. 1849 elejétől Magyarország területén az osztrák kormányzat különböző katonai kerületeket hozott létre. Ennek egyike volt az 1849 augusztusában felállított kassai katonai kerület, amely Szepes, Gömör, Torna, Sáros, Abaúj, Zemplén, Ung, az összevont Bereg-Ugocsa és Máramaros megyéket foglalta magában. A kassai kerület katonai parancsnoka Marnai Müllner főtábornok volt, míg az itteni polgári ügyek vezetését egy zempléni mágnás, gróf Szirmay Sándor [cs. kir. kerületi főispán] látta el. A megyék élén ún. megyefőnökök álltak. Utóbbi tisztséget Ung megyében Piller Gedeon töltötte be. Dongó 1905. Vö. 55., 69. lábjegyzet.

26. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 141–142.; F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 105.

27. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 141–142.

28. Az indorza erre vonatkozó része így hangzik: „Mindazon által, hogy a Megyés Püspöknek, az ellene feladott vádakra, melyek fájdalom! – eddig vele közölve még nem voltak, majd alaposan meg felelni, és magát azok iránt igazolni annál több ideje lehessen; tehát Megye Kormányi gyakorlatával, nem az érintett főbiztosi felfüggesztés miatt, hanem szabad önkaratából, Főtiszt. Csurgovics János Prépost, Püspöki Helyetnökképpen ezennel ideiglenesen megbízatik”. Uo.

A munkácsi püspök ellen felhozott vádakra vonatkozóan csak Fazekas Csaba munkája említ konkrétumokat. Nála az szerepel, hogy Popoviccsal és két másik gör. kat. püspöktársával²⁹ szemben egyaránt fontos vád volt, hogy a magyar kormánnyal hivatalos kapcsolatot tartottak fenn.³⁰ Ez utóbbi legsúlyosabb pontja a Habsburg-ház trónfosztásának és a Függetlenségi Nyilatkozatnak az elfogadása lehetett. Erre legalkalmasabb bizonyítékul szolgálhatott volna a szentszék Kossuth Lajos kormányzó-elnökhöz címzett azon üdvözlő levele, amelyben „Magyarország törvényes kormánya iránti hódolatát és engedelmisségi nyilatkozatát megteendi”.³¹ A Popovics ellen felhozott vádakra az 1849-es püspökségi iratok közül csak egy október 18-i bejegyzés található. Ebben azonban nem sok konkrétum szerepel: „Méltóságos Megyés Püspök Úr által némely politikai vádpontokra, melyek vele nyilatkozás végett folyó hó 4-én közölve voltak, adott felelet, az itteni Királyi Fiskusnak Both Miklós Úrnak feljebb küldés végett átadva volt.”³²

A munkácsi egyházmegye püspöke azonban gondoskodott arról, hogy az osztrák kormányzat lehetőleg ne találjon kompromittálót a püspöki irattárban.³³ Ezzel szemben az is igaz, hogyha az illetékes cs. kir. hatóságok vizsgálat alá veszik az MGKE éppen aktuális, 1849. évi jegyzőkönyveit, akkor biztosan találtak volna bizonyítékot a püspökség papságának a magyar kormányzattal való együttműködésére. Kutatásaink alapján elmondhatjuk, hogy például az ún. „Bemutatóványok Jegyzőkönyvének” 1849. május 4-én kelt iratában is szerepel, hogy „a Kormányzó Elnök egy üdvözlő levéllel megtiszteltetni fog”.³⁴ A május 16-i szentszéki ülésről készült bejegyzés³⁵ még ennél is árulkodóbb – gyakorlatilag közli a már fent említett üdvözlő levél tartalmi kivonatát.

Az osztrák nyomozóhatóság e felületessége az MGKE püspökét és főpapságát illetően nem lehetett véletlen. Bécs célja ugyanis az volt, hogy a magyarok ellenállását teljes mértékben megszüntesse, illetve betagozza őket egy egységes birodalmi szervezetbe.³⁶ Céljainak elérése érdekében számított a nem magyarokra, jelen esetben a körülbelül egymillió gör. kat. – többségében ruszin és román ajkú – hívő fölött egyházvezetői hatalmat gyakorló munkácsi püspökre. Popovics Bazil 1850. október közepéig ugyan szobafogságban volt, de rehabilitációjáról már 1849. szeptember 24-én döntöttek. Felmentésében nyilván politikai szempontok játszottak szerepet: egyrészt egyházmegyéje papságának és gör. kat. híveinek megnyugtatása, másrészt a cs. kir. kormányzatnak szüksége volt a püspök politikai szövetségére és annak szolgálatára az újjászerveződő püspöki karban. Tudták, hogy a Popovics püspök elleni szigorú eljárásnak elrettentő hatása lehet a ruszin és román nemzetiségűek számára. Ezenkívül az MGKE papságának, püspöke

29. A másik két unitus egyházmegyei vezető Gaganetz József eperjesi és Lemhény János fogarasi püspök volt.

30. Vö. Fazekas 2001, 137. p.

31. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 62.; Bendász 1997, 30–31. p.

32. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 161.

33. Bendász István az MGKE Habsburg-ház trónfosztását és magyar függetlenséget elismerő – Kossuthnak küldött – üdvözlő levelét például az 1799. évi iktatókönyv kötésének hátlapján találta meg. L. Bendász 1997, 30. p.

34. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 31.

35. Vö. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 62.

36. Deák 2001, 89–90. p.; Gergely 2005, 265–266. p.

melletti egységes fellépése is elgondolkodtathatta az osztrák vezetést, főleg úgy, hogy Popovics érdekében még Viale Prelà bécsi nuncius is közbenjárt.³⁷

A püspök felfüggesztését egyébként az MGKE 1849. szeptember 18-i szentszéki ülése hagyta jóvá.³⁸ Ettől a főpapi tanácskozástól kezdve – két alkalom kivételével – az 1849. év végéig Csurgovics János prépost elnökölt az összes káptalani³⁹ ülésen. A kérdés a továbbiakban az, hogy milyen közös pontja volt e két egymást követően megtartott gyűlésnek, és mi indokolta azt, hogy a püspöki tevékenységéből felfüggesztett Popovics Bazil vezesse ezeket a tanácskozásokat. Meglátásunk szerint a válasz abban rejlik, hogy mindkét esetben az MGKE főpapságának olyan nagysúlyú ügygel kellett foglalkoznia, melynek már a szabadságharc leverése előtt is volt aktualitása.

Az első ilyen ügy az ungvári gör. kat. papi szeminárium kapcsán vetődött fel a szeptember 23-i tanácskozáson: „Élőszóval előadva lévén az, hogy valamint a Papnevelő Intézet, úgy a vár terén lévő egyéb [szintén a püspökség ingatlanjai közé tartozó] intézetek, és épületek, a Megyei Papárva Intézeti épülettel együtt a császári királyi katonaság részére, kik tél alá nagyobb számmal itten letelepíttetni fognának, lefoglaltatni terveztetik, és így a papnövendékek eddigi neveltetése megsemmisíttetnek.”⁴⁰

Az ungvári várban működő papnevelde fontos elitképző intézménye volt a ruszin, román és magyar ajkú görög katolikus lakosságnak, amelyet még Mária Terézia adományozott az MGKE-nak, és az azóta eltelt idő alatt „ezen épület [...] a Megye roppant költséggel, tulajdonából építetett fel”. A püspökség e fenti okok miatt szorososan ragaszkodott ingatlanához, ezért az ungvári szentszék elhatározta, hogy „mennyiben ezen elfoglalásnak ellent állani nem lehet, abba a Püspöki Kormány bele nem egyezik, és óvás tétel mellett azoknak megtartása végett, a 2969: 848. szám alatti felterjesztésben foglalt,⁴¹ és egyéb a körülményektől merített nyomós okok előadása mellett, Ő Felségéhez az uralkodó Császárhoz⁴² folyamodni kéntelen lesz”.⁴³

1848-ban Ung megye vezetése feltehetőleg azért, mert az önvédelemre kényszerült országnak égető szüksége volt az MGKE papjainak feltétlen támogatására, korábbi – az újoncok beszállásolása ügyében hozott – rendeletét „mint meg nem történtet úgy tekinteni kérte”.⁴⁴

37. Bendász 1997, 72–73. p.; Fazekas 2001, 137–138. p.

38. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 105. Vö. 58., 86. lábjegyzet.

39. Káptalan (latinul capitulum): a székesegyházak és nagyobb templomok klérusából a 11–12. század fordulóján kifejlődött zárt testület. Tagjai a kanonokok.

40. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 112.

41. Az 1848-as 2969. számú bejegyzésre való hivatkozás az [1848.] október 19-i főpapi ülésen született, amikor az ungvári hadfogadó parancsnokság hadnagya a honvédújoncok gör. kat. szemináriumépületében való elhelyezését kérte. Az akkori szentszéki tanácskozás szintén tiltakozott a „megye legdrágább kincsének”, azaz a papnövelde magyar katonaság általi kisajátítása ellen. Ezt két érvel támasztotta alá: egyrészt a szeminárium bezárásával „nem csak a nevelés gátoltatik, melyből a hazára nagyobb kár káromolnék, mint haszon abból, ha a papnövelde kaszányává alakíttatnék”, hanem „ha az újoncok ideiglenesen is, mint kéretik, a várba engedelem mellett beszállásoltatnának, tartani lehet attól, ne hogy az Intézet a polgári hatóságtól vissza venni, többé a Megyei Kormánynak hatalmában nem lesz”. KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 152–153.

42. Azaz I. Ferenc Józsefhez osztrák császárhoz (1848–1916).

43. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2., l. 112.

44. KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 152–153.

Majd egy évvel később is hasonlóan kényes volt a helyzet, hiszen 1849 őszén az osztrák hatóságok szövetségesként tekintettek a ruszinokra. Így az ungvári papnevelő intézet cs. kir. katonaság részére tervezett kisajátítása nem lett volna szerencsés lépés. Az osztrák hatóságok végül – egy kifogásra hivatkozva – kénytelenek voltak meghát-rálni, amiről az október 2-i szentszéki ülés jegyzőkönyve így tanúskodik: „Tudomására jövéen a Szentszéknek az, hogy a Papnevelő Intézet a vár területében lévő egyéb inté-zetek és épületekkel a katonaság beszállásoltatására több kellékek hiányában alkal-matlanoknak találtván, azok a katonaság részére ez alkalommal lefoglaltatni nem fognak; a megyei Papárva Intézet azonban a katonai főparancsnok részére lakhelyül csakugyan alkalmaztatott.”⁴⁵ A történetek hatására a főpapi tanács úgy döntött, hogy „a vár területén lévő megyei intézetnek megtartása véget Ő Felségéhez [...] intézet fel-írásnak elküldetése felfüggesztetik”.⁴⁶

A szeptember 27-i ugyancsak Popovics Bazil elnöklete alatt megtartott szentszéki ülés egy újabb fontos témában – az ún. kongrua-ügyben⁴⁷ – hozott határozatot. A gör. kat. papok illetményrendezése a 19. század eleje óta függőben volt. Az ügyben a legna-gyobb előrelépést Kossuthnak sikerült elérni, amelynek eredményeképpen az MGKE papsága három hónapi fizetés-kiegészítést kapott.⁴⁸ A további kongrua-kiegészítés remé-nyében a szentszék úgy döntött, hogy „Ő Császári és Apostoli Királyi Felsege jobbágyi hódolattal megkéretni rendeltetik, hogy azon munkálat nyomán, melyet a volt Királyi Helytartó Tanács számvevői hivatala kidolgozott,⁴⁹ és teljesen befejezett, ugyan azon szabályos illetéket ezen Megye szegény papsága részére f. év. Április hó 1ről kezdve⁵⁰ legkegyelmesebben utalványozni rendeli és az által a szegény papságot megörvendez-tetni, 's azt a végelszegényedésből menteni méltóztatnék”.⁵¹ A szentszéki jegyzőkönyv tanúsága szerint I. Ferenc József császár nem méltatta válaszra ezt az indítványt.

A görög katolikus papság helyzete

Bármennyire szüksége volt is az osztrák hatóságoknak az MGKE papságának magyar „rebellisek” elleni szolgálataira, az ungvári szentszék korán felismerte, hogy – 1848–1849-es magyarbarátsága miatt – klérusának több tagját is vizsgálat alá vonhat-

45. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 115.

46. Uo.

47. A kongrua a papi javadalmak évi illetményének minimuma, amelyhez egy adott parókia belső jövedelemének kiegészítését mérték. Sarnyai 1999.

48. A jövedelemkiegészítést a gör. kat. papok az 1849. év első három hónapjára kapták meg. Vö. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 1, l. 130, 133–134.; F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 10–11., 16–18.; 50. l. ábjegyzet.

49. A Főszámvevő Hivatal által kidolgozott és 1847 szeptemberében a Magyar Királyi Helytartótanácsnak bemutatott gör. kat. javadalom-összeírásokról van szó. KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 435.

50. Az MGKE parókiái 1849. április 1-jéig kapták meg jövedelemkiegészítésüket a magyar kor-mánnyattól. Vö. 48. l. ábjegyzet.

51. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 115. Vö. 117. l. ábjegyzet.

ják,⁵² ami által a püspökség is kényelmetlen helyzetbe kerülhetett volna. Ennek megfelelően az MGKE vezetése már az 1849. szeptember 18-i, Csurgovics prépost elnöklete alatt tartott szentszéki ülésen igyekezett tisztázni papsága szabadságharc alatti tevékenységét:

– egyrészt hivatkoztak arra, hogy „ezen Megyében általában csász. kir. [cs. kir.] seregek nem voltak, sem pedig ezen püspöki kormányhoz semmi oly felsőbb rendeletek nem érkeztek,⁵³ melyek teendőinkben sinor mértékül szolgálhattak volna, és így a megbukott magyar forradalmi kormánynak, kinek katonái közöttünk tartózkodtak, engedelmeskedni kénytelen voltunk”;

– másrészt az a tény, hogy az MGKE területe a szabadságharc végéig magyar fennhatóság alá tartozott, azt a gyanút keltette, mint ha a munkácsi püspökség együttműködött volna a magyar „pártütőkkel”; a szentszéki bejegyzés szerint ettől azonban „bizonyosabb az, hogy valamennyi Megyei Kormányi rendelet minden árulási szennytől tisztán egyedül a csend, rend, 's béke fenntartására és engedelmisségre vonatkoznak”;

– és a munkácsi püspökség e rendeletei „nélkül ezen Megye is borzasztó kegyetlenségnek, és prédálásnak kitéve lett volna”.⁵⁴

A szeptember 18-i szentszéki ülés összességében olyan konklúziót vont le, hogy a Kossuthékkal való együttműködés gyanúja „egy-két Lelkész vigyázatlan tetteiből [...] nehezedett” az MGKE papságára, ezért e vád eloszlátására több intézkedést rendelt el. Egyrészt a gör. kat. papok számára kötelezővé tették, hogy „Ő Felségének hosszú és dicsőséges uralkodásáért, valamint a pártütőkön vett győzelemért nagy hálaadó isteni tisztelet tartassék, amikoron is eleve is jól elkészített beszédben a nép az uralkodó ház eránti hűségre oltassék”. Másrészt az a pap, aki vétségeket követett el, köteles volt bűnbánást gyakorolni és minden erejével jóvátenni elkövetett hibáját. A főpapi ülés e határozatait körlevélben tették közzé az egyesült szertartású klérus számára.⁵⁵

Az MGKE papságának fenti intézkedései mintegy megelőzték a magyarországi katolikus egyház hasonló tartalmú rendelkezéseit. Scitovszky János esztergomi hercegprímás⁵⁶ I. Ferenc József dicsőséges uralkodásáért és a magyar szabadságharc leverésé-

52. Bendász István munkájában például több mint 80 olyan munkácsi egyházmegyes papot sorolt fel, akik – nemzetőrtisztként, táborigyelmeztetőként és haditudósítóként – tevékenyen részt vettek a szabadságharcban. Vö. Bendász 1997.; I. Pirigy 1998, 156. p.

53. Például Szögyényi László konzervatív politikus 1849. március 26-án kelt levele, amelyben közli az MGKE szentszékeivel, hogy „Ő Császári, és Apostoli Királyi Felségének Magyarországi tejhatalmú Biztosa, Herceg Windisch-Graetz Alfred főtábornagy a csend, béke, és közbátorság helyre állítása tekintetéből [...] Magyarországi Királyi ideiglenes polgári közigazgatás nevezete alatt, hatóságnak felállítását elhatározni méltóztatott”, csak szeptember 9-én érkezett meg Ungvárra. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 110.

54. Uo. I. 105–106.

55. E körlevélre vonatkozóan 1849. szeptember 22-én született bejegyzés az ún. „Bemutatóványok Jegyzőkönyvében”: „Ő Császári, és Apostoli Királyi Felségének Ferenc Józsefnek szerencsét, és dicső uralkodásáért, vitéz seregeinek a lázadókon vett győzelmeiért, és annyira óhajtott békének helyre állításáért f. é. 's hó 23án 9 órakor az itteni székesegyházban nagy hálaadó Isteni tisztelet tartása rendelve lévén; e felől Méltóságos Mérki Piller Gedeon Ung Megyei Elnök Úr értesítetni rendeltetik”. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 143. Vö. 25., 69. l. ábjegyzet.

56. Scitovszky János (1785–1866): vizsgált korszakunkban hercegprímás és esztergomi érsek. 1836-tól pécsi püspök. A liberális reformkezdeményezésekkel kezdetben ugyan rokonszen-

ért Te Deum [hálaadó istentisztelet] megtartását elrendelő felszólítása csak szeptember 26-án érkezett meg Ungvárra.⁵⁷ Ezért a hercegprímási utasítással kapcsolatban a másnapi főpapi ülés úgy nyilatkozott, hogy „ezen meghagyást a Szentszék 2436: 849. szám alatti rendelet⁵⁸ által megelőzván, eziránt a Főméltóságú Herceg Prímás az idézett szám alatti rendeletnek másolatbani közlése mellett értesíteni rendeltetik”.⁵⁹

Október 15-én az MGKE főpapsága újabb levelet kapott Scitovszkytól, amelyben ismertette a szabadságharcban részt vett gör. kat. egyházi személyekre vonatkozó rendeleteit.⁶⁰ Az esztergomi hercegprímás az utóbb nevezett csoportba tartozó gör. kat. papokat illetően az alábbi „bánásmódokra” utasította a munkácsi püspökség vezetését:⁶¹

– „Azon papok, akik hivatásokról megfelejtkézve a lázadókhoz annyira ragaszkodtak, hogy, a bírói ítélet által is lemarasztaltatnának, ha szabadlábba tétetnének is, javadalom vesztéssel büntetessenek”;

– „Azok, kik a felkelőkhöz csatlakozva fegyvert fogtak, és a csatákban részt vettek, szabálytalanság alá esnek, és mind addig, míg ez alól fel nem oldoztatnak, és az egyháznak a botrányért eleget nem tesznek, javadalmat nem nyerhetnek”;

– Azok, kik bármi oknál fogva javadalmaikat a Megyei Kormány híre és tudta nélkül elhagyták, és fegyver nélkül is a pártütöket követték, egyházi működéseik gyakorlatától függesztessenek fel.”⁶²

---

vezett, később azonban szembehelyezkedett velük. A szabadságharc kitörése után a konzervatív püspök a dinasztia híve maradt, ezért Kossuth javaslatára 1849 májusában hazaárulóvá nyilvánították. 1849. július 21-én, a letett Hám János helyett, hercegprímássá és esztergomi érsekké nevezték ki: „Ebben a tisztében egyensúlyozni próbált a lojalitás és az emberség között. A kompromittált egyházi személyek ügyében egyfelől udvarhú konzervativizmus, másfelől a megértő humanitás jellemezte”. Sarnyai 1999.

57. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 145.

58. A szeptember 18-i szentszéki ülés hálaadó istentiszteletet elrendelő végzése. Vö. 38., 86. l. b. jegyzet.

59. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 113.

60. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 158–159.

61. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 127–128.

62. A Scitovszky rendeletével 1849. október 16-án foglalkozó ungvári szentszék két olyan gör. kat. pap ügyében hozott határozatot, akik a szabadságharc alatt hagyták el javadalmaikat. Eredetileg mindkét pap szolgálati helye Máramaros vármegye hegyvidéki részén, az ún. Verhovinán volt: míg Jaromisz Bazil Hidegpatakon, Malczovszky János Újholyatinban [Novoselica, Tarújfalu] teljesített szolgálatot. Javadalmaikat akkor kényszerültek elhagyni, amikor a cs. kir. határőrcsapatok a közeli Toronya környéke ellen indítottak támadást (1849. március 20–21.). Az osztrák offenzíván felbuzdulva a verhovinai ruszin lakosság a cs. kir. katonasággal különböző mértékű atrocitásokat intézett Toronya, Hidegpatak, Kelecsény, Lyuhovec és Újholyatin papjai ellen. E körülmények hatására hagyta ott szolgálati helyét Jaromisz és Malczovszky is. A hidegpataki lelkész pedig még táborig lelkészi szolgálatot is teljesített az Északkelet-Magyarország fegyveres védelmét ellátó Kazinczy-hadosztályban. Visszatérve az október 16-i szentszéki határozatra, az ungvári főpapi ülés Jaromisz és Malczovszky helyzetére vonatkozóan az alábbi határozatot hozta: „őket a dolgok jelenlegi állásában más javadalommal ellátni nem lehet, de tanácsos lenne, elhagyott javadalmaikat mielőbb foglalják vissza, eddigi netalántán elkövetett botlásaiikat, melyek miatt a nép ingerültségét magukra vonták, és javadalmaikat oda hagyni kéntelenítettek, javítsák meg, és

Az esztergomi hercegprímás elrendelte továbbá, hogy azok az egyházi egyének, akik a fenti három kategóriába sorolhatók, „ha a világi hatóság által rájuk mért büntetést ki is állanak, még egyházi fenyíték alá is vétessenek”.⁶³

Az osztrák hatóságok által megkövetelt rendelkezéseket az MGKE papjai vonakodva tették meg. Ennek egyik bizonyítéka, hogy az 1849. szeptember 18-i egyházmegyei körlevél azon határozatának végrehajtása, amely a papok számára előírta, hogy a legközelebbi vásár- és ünnepnapokon a népet az uralkodóház iránti hűsége és engedelmességre oktassák, csak igen vonatottan haladt. A cs. kir. hatóságok ezért november 10-én olyan utasítást küldtek a munkácsi püspökség klérusának, amely a papságot figyelmeztette elmaradt kötelessége mielőbbi teljesítésére.⁶⁴ E követelmény jegyében adta ki aztán Csurgovics János prépost november 29-i körlevelét.⁶⁵

Jelen munkánkban nincs terünk részletesen szólni azokról a gör. kat. papokról, akiket a cs. kir. hatóság az 1848–1849-es szerepvállalásukért vont kérdőre: egyrészt az MGKE fondjában nincsenek meg a bűnvádi eljárásokra vonatkozó források, másrészt a vizsgálatok sok esetben több hónapig vagy évig is elhúzódtak, így túlmennek a tanulmányunk által vizsgált időintervallumon.⁶⁶ Fontos azonban néhány észrevételt tennünk az 1849-es vizsgálatok jellegére.

A kassai törvényszék a munkácsi püspökség három papjára mondott ki halálos ítéletet; ezeket azonban mindhárom esetben enyhítette.⁶⁷ Az MGKE káptalana sok esetben tudott eredményesen közbenjárni papjai ügyében, hiszen nem mondták ki az 1848–1849-es magyar szabadságharc vezetésével szorosan együttműködő gör. kat. klérus kollektív bűnösségét. Volt egy eset azonban, amikor egy vád alatt próbáltak több gör. kat. klerikust vizsgálat alá vonni. Markovits Antal Máramaros megye cs. kir. megyefőnök Anderkó Péter máramarosi vikáriushoz intézett 1849. december 20-i átirata ugyanis arról tanúskodik, hogy 11 gör. kat. papot vádoltak meg azzal, hogy a szabadságharc alatt „Erdélybe jártak a népet a törvényes fejedelem ellen” izgatni, „továbbá borsai lelkész Szálka Mihály, ki állítólag 95 p. frt. pénzt vett fel a statárium elibe állítottaktól, – Bud János, végül, mint Járomisz is állomásait elhagyván az elsőbb indítványa által a kincstári tiszteket a forradalmi korszak részvétbe besodorta”. Markovits megyefőnök ezenkívül felszólította Anderkó vikáriust, hogy a vádlott papok közül nevez-

---

Hívek szeretetét és bizodalalmát újra megnyerni igyekezzenek.” Utóbbi idézet forrása: uo. Az 1849. márciusi verhovinai eseményekről I. Molnár 2010b. Jaromisz Bazil tábori lelkészi szolgálatát illetően vö. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 119., 124., ill. Bendász 1997, 102–103. p.

63. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 127–128.

64. Bendász 1997, 46–47. p.

65. A körlevél megtalálható: KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 53, l. 1–2.; ill. teljes terjedelmében közli: Hodinka 1992, 31–32. p.

66. A cs. kir. hatóságok által vizsgálat alá vett MGKE papjairól I. Bendász 1997, 75–132. p.; Pirigyi 1998, 158–160. p.

67. Damjanovics József nagyruszkai [Zemplén vm.], gróf Kreith József matiszovai [Sáros vm.] és Papp Simon felsővisói [Máramaros vm.] papokról van szó. Vö. Bendász 1997, 87–90., 107–109. és 121–123. p.

ze meg azokat, akik „a néplázításban súlyosban terheltetvén, rögtön elmozdítandók”. Anderkó válaszlevelében megvédte egyháza papságát: „Egyszeri feladásra a lelkész javadalmától elmozdítható nem lévén, hiteles adatok nem létében, e kérdés valósága csak hiteles véghezvitendő vizsgálatból tudható.”⁶⁸

A munkácsi püspökség klérusát illetően az osztrák hatóságok egy érdekes törekvéseére mutat rá Bendász István. Munkájában Bendász felhívja a figyelmet Villetz Ignác ungvári kerületi⁶⁹ cs. kir. főispán⁷⁰ azon rendeletére, amely felszólította a püspökséget, hogy derítse ki: volt-e olyan az MGKE területén szolgálatot teljesítő pap, akit a magyarok 1848–1849-ben halálra ítélték. A vizsgálat 1850-ben kimutatta, hogy nem volt ilyen eset. Így Bendász szerint az osztrák hatóságoknak nem sikerült a munkácsi egyházmegye területén gör. kat. mártír papot találni.⁷¹ A levéltári forrásokból azonban kiderítettük, hogy 1848 őszén a magyar hatóságok egy „éneklést” [kántor] kivégeztettek, egy unitus papot pedig három év börtönre ítélték el.

Papp Flórián monostori kántort 1848. október 9-én akasztatta fel a magyar rögtönítélő bíróság, a község bírójával és jegyzőjével együtt, a 17. (2. román) határőrezred parancsnokával⁷² való kapcsolatfelvétel miatt. A bűnösségüket bizonyító levelet az éneklész írta meg, testvére, Monostor bírójának biztatására. Az iratra „a jegyző a pecsétet reá nyomván, a bíró a levelet fogadott követ által Urbánnak el is küldötte, ahonnan a követ visszatérvén Urbánról írást hozott, és tán Ausztriai címet is”. A futárt azonban a magyar hatóságok Nagybányán elfogták, és ezután derült fény a monostoriak szervezkedésére.⁷³ Pappék árulásáról egyébként Erdöss Simon apsai pap és színérváraljai alesperes számolt be Popovics püspöknek.⁷⁴

A gör. kat. egyházfő ugyancsak hasonló aggasztó híreket kapott Valkovszky Bazil szatmári alesperestől 1848. október 23-án: „[...] az Aranyos Meggyesi Lelkész, T. Kerekes Demeter, Urbán néplázító csábításaitól eltántorítván, magát vele levelezésbe tette, mely miatt e folyó hó 12-én Nagy Károlyi tömlöcbe vetetett”.⁷⁵ Valkovszky 1848. november végén pedig tudósította az ungvári szentszéket, hogy az aranyosmeggyesi papot három év börtönre ítélték.⁷⁶ Az osztrák neoabszolutizmus idején sor került Kerekes Demeter rehabilitálására. Miután a volt aranyosmeggyesi papot – feltehetőleg

68. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 211.; Bendász 1997, 84–85. p.

69. A kassai katonai kerületen belül 1849 októberében megszervezett polgári közigazgatási egység. Joghatósága Ung, az összevont Bereg-Ugoicsa és Máramaros vármegyék területére terjedt ki. Vezetője Villetz Ignác ungvári kerületi cs. kir. főispán volt. Vö. 25., 55. lábjegyzet.

70. Villetz ungvári kerületi működését illetően l. Steier 1937, 660–661. p.; Magocsi 1979, 47. p.

71. Vö. Bendász 1997, 44. p.

72. A Habsburg Birodalomban 1848 tavaszán létező 18 határőr gyalogezredből mindössze a két székely határőr gyalogezred zászlóaljai álltak magyar szolgálatban a szabadságharc során. A 17. határőrezred parancsnoka, Urbán alezredes 1848. szeptember 4-én mondta fel az engedelmességet a magyar kormánynak. Hermann 1996, 145. p.; Solymosi 2009, 60. p.

73. KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2565, l. 1.

74. KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 183.; uo. od. zb. 2521 és 2565, l. 355. és 3.

75. KTÁL, F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 311.

76. Uo. l. 358.

az osztrák hatóságok – szabadon engedték, 1849 szeptemberében régi javadalma visszanyeréséért folyamodott az MGKE szentszékehez.⁷⁷ Az október 5-i főpapi ülés ezután Kerekes visszahelyezéséről döntött: „[...] sajnosan vette a Szentszék azt, hogy a jelentést tevő Lelkész a forradalmi Magyar Kormány által elfogatott, és a tömlőcben záratott, úgy kiszabadulásán örvendezve ezen jelentés valamint az ellene indított bűnvádi per is csak tudomásul vétetik, tiszt. Papp János pedig az Aranyos Medgyesi javadalomnak ellátásától felmentetik.”⁷⁸

A nemzeti egyenjogúság reménye

A gör. kat. egyház a fejletlen társadalmi struktúrájú nemzetiségek – mint amilyen a ruszin is volt – számára egészen a 19. század végéig „népi-etnikai és egyszersmind kulturális, valamint potenciális politikai keretet” jelentett.⁷⁹ S. Benedek András szerint az ungvári unió (1646) után a munkácsi püspökség az északkelet-magyarországi régióban egyet jelentett a ruszinsággal.⁸⁰

A ruszin gör. kat. papokhoz hasonlóan a helyi elit funkcióját töltötték be azok a román nemzetiségű unitus papok is, akik az MGKE [románok lakta] keleti régiójában teljesítettek szolgálatot. Utóbbi nemzetiség helyzete társadalmi fejlettség szempontból szerencsésebb volt, mivel rendelkezett az ugyancsak elitrétegnek számító nemességgel. Ezzel szemben a csonka társadalomban élő ruszinok elitjét – jelentős bázissal rendelkező világi értelmiség híján – csak a gör. kat. klérus képezte.

1848-ban a munkácsi püspökség életét irányító főpapságra hárult az a feladat, hogy a többségében ruszin és román etnikumú híveit a magyar forradalom oldalára állítsa. Popovics Bazil püspök és az ungvári szentszék az 1848. évi áprilisi törvényekben nagy lehetőséget látott az MGKE hathatósabb egyházi és világi érdekképviselőre, mivel a magyar liberálisok minden törvényesen bevett vallásfelekezetre nézve, különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosságot hirdettek meg.⁸¹ Az egyházi érdekérvényesítés sikeres lehetőségéből kiindulva Popovicsék bíztak a ruszin és román nyelv, illetve nemzetiség ügyének előmozdításában. Kossuth és köre a többi nem magyarokhoz hasonlóan a ruszint sem ismerte el külön nemzetiségnek, csak a magyar nemzet részeként. Azaz az áprilisi törvények nem adtak közösségi jogokat a Magyarországon élő nemzetiségeknek, viszont teljes egyenlőséget hirdettek – a nyelvhasználat kivételével – a személyes jogokban.⁸²

77. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 137.

78. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 120.

79. Udvari 2005, 10–11. p.

80. S. Benedek 2003, 16. p.

81. L. 1848. évi 20. törvénycikk 2. §. Pajkossy 2006, 249. p.

82. Veliky 1999, 130. p.

Az osztrák kormányzat hivatalos programját az 1849. március 4-i olmützi alkotmány⁸³ tartalmazta. Ez magába foglalta mind a nemzeti, mind pedig a felekezeti egyenjogúság elvét.⁸⁴ Bécs az egyházpolitikán keresztül is igyekezett a nemzetiségi mozgalmak egyes követeléseit teljesíteni, de 1849 nyarától – hadisikereinek fényében és a birodalmi centralizációs szándékai miatt – már egyre erősödő igénnyel törekedett érvényesíteni a korlátozás politikáját. Vizsgált korszakunkban az egyenjogúság elve igen erőteljes része volt az abszolutizmus kormányzati legitimációs érvkészletének.⁸⁵ A továbbiakban az MGKE papsága az osztrák kormányzat nyelvi, nemzeti és felekezeti politikájával kapcsolatos hozzáállását fogjuk ismertetni.

Az MGKE történetében nagy változásokról tanúskodó 1849. szeptember 18-i szentszéki ülés⁸⁶ I. Ferenc József dicsőséges uralkodásáért Te Deumot rendelt el. E határozata mellett a következő nézetének is hangot adott: „[...] a Felséges Császár és Uralkodónk iránti tántoríthatatlan hűségünket teljes készséggel annál inkább bemutatni sietünk, mentül jobban az eddigi legfelsőbb rendeletekből is meg vagyunk győződve, hogy valamint egyéb úgy az orosz, és román nemzetiség és nyelv tekintetbe vétetni, és azokkal élés meghagyni fog.”⁸⁷

A másnapi káptalani ülés a fentihez hasonló álláspontját fejezte ki Popovics András nagybereznai alesperes azon levelét illetően, amelyben „sajnosan értette [Popovics András alesperes], hogy az ország főrendei múltó évi [1848.] December 5-én Magyarország népeihez intézett Nyilatkozványukban, a Ruthen Nemzetet mintegy ignorálni akarván, azt egészen kihagyták”.⁸⁸ A szentszék emellett a nagybereznai alesperes tudtára adta, hogy „az országkormánynak változtatva, az indítványozott követelésnek ideje lejárt”, mivel I. Ferenc József császár „a nemzetiségek eránt kiadott legfelesőbb rendeletében”⁸⁹ garantálni fogja a ruszin nyelv és nemzetiség jogait – Ungváron legalábbis ebben reménykedtek. Az MGKE nyelvi és nemzetiségi egyenjogúság iránti foko-

83. 1849. március 4-én, a kápolnai csata hírét véve I. Ferenc József császár alkotmányt „ajánlódott” népeinek, melyet történetírásunk „oktrojált” (erőszakolt) alkotmányként emleget. A rendi alkotmányosságot érvénytelenítve, az uralkodó abszolutista, egységes, összbirodalmi, polgári jellegű központi igazgatást dolgoztatott ki. A munka a Schwarzenberg-kormány liberális belügyminisztere, Stadion gróf nevéhez fűződik. A koronatarományok felsorolásában önállóként, azaz Magyarországtól elválasztva tüntették fel Erdélyt a Partiummal, Horvát–Szlavónországot Fiumével és a Tengeremlékkel, illetve létre kívántak hozni egy ún. Szerb Vajdaságot. A császárság polgárai általános, birodalmi polgárjogot kaptak, amely törvény előtti egyenlőséggel és a nemzetiségek egyenjogúságával párosult. Az alkotmány életbe léptetését a „rend” helyreállítása utánra halasztották. Végül Ferenc József az olmützi alkotmányt 1851 augusztusában felfüggesztette, majd ez év december 31-én hatályon kívül helyezte. Gergely 2005, 265–267. p.; Pajkossy 2006, 310., 348. p.; Deák 2009, 11–15. p.

84. Deák Ágnes szerint a nemzeti egyenjogúsítás [Gleichberechtigung] itt kimondott elve 1848 novemberétől 1851 augusztusáig – az olmützi alkotmány felfüggesztéséig – „a hivatalos birodalmi kormányzat legitimációs elveinek egyikeként szerepelt”. Vö. Pajkossy 2006, 313. p.

85. Deák 2001, 89–90. p.

86. Vö. 38., 58. lábjegyzet.

87. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 106.

88. Uo. l. 110.

89. Az olmützi alkotmányról van szó.

zottabb optimizmusának adott hangot a 1849. november 17-i főpapi tanácskozás egyik határozata. A szentszék a birodalom többi népeivel „egyforma” nyelvi és nemzetiségi jogaira hivatkozva említette meg, hogy „az ország is kerületekre akként elosztatni tervezetik, hogy mennyire csak lehet egy kerületben csak egy fajú nép foglaltassék”.⁹⁰ Ennek megfelelően az ungvári káptalani ülés az alábbi intézkedések megtételére utasította egyházmegyéje papságát:

– egyrészt „minden Lelkész javadalma körében lévő népességet nyelv, vallás tekintetéből mielőbb hitelesen írja össze”;

– másrészt az MGKE papjai „arra is figyelmeztetni fognak, hogy valamint ők magok az orosz ’s illetőleg a román nyelvet és írásmódot nemzetiségüknek előmozdítása tekintetéből szorgalmasan, és alaposan megtanulni iparkodjanak”;

– továbbá az egyesült szertartású papok ugyanezekre a dolgokra tanítsák meg gyermekeiket is, hiszen nekik „jövendő jobblétük az érdekllett nyelv és írásmód alapos tudásán alapszik”.⁹¹

A fenti körlevélből megtudhatjuk, hogy az MGKE főpapsága komolyan bízott az olmützi alkotmány nemzetiségi egyenjogúságot hirdető elveiben. Ungváron nem tudhattak arról, hogy Bécsben már 1849 nyarán döntöttek a nemzetiségi törekvések fokozatos korlátozásáról.⁹² Jogosnak tűnik feltenni a kérdést, hogy a munkácsi püspökség miért találta kielégítőnek az osztrák udvar intézkedéseit. A válasz több okra vezethető vissza. Egyrészt meg kell említenünk, hogy vizsgált korszakunkban az MGKE vezetése ruszin dominanciájú volt. Ez utóbbi etnikum a nemzeti ébredésnek jóval alacsonyabb fokán áll, mint a birodalom többi nemzetisége. A munkácsi püspökség mind a magyar szabadságharc idején, mind a neoabszolutizmus korában elsődleges feladatának az egyházmegye érdekeinek képviselését tartotta.⁹³ Ilyen szemszögből a magyar szabadságharcra való együttműködés is a vállalható kockázatok közé tartozott, hiszen Kossuthék komoly, a püspökség gyarapodását is nagyban segítő érdeklődést mutattak a munkácsi püspökség irányában. Ennek megfelelően az MGKE inkább azon a téren próbált meg indítványokat megfogalmazni, amelyben a fennálló rendszer partnernek mutatkozott. 1848 őszén például nem volt tanácsos a nemzeti egyenjogúság elfogadását kérni a magyar kormányzattól, mert arra az Országos Honvédelmi Bizottmány különösen érzékeny volt. A ruszinoknál nemzeti fejlődésükben jóval előrébb járó nem magyarok viszont már 1848-ban megfogalmazták nemzetiségük elismerésére és a területi autonómiára vonatkozó igényüket. A magyarokkal fegyveres harcot folytató Bécs szorongatott helyzetéből következően, 1848 végén és 1849 elején igyekezett hajlandóságot mutatni a nemzetiségek felé. Míg azonban a horvát, szerb, román és szlovák mozgalmak vezetői nemtetszésüket fejezték ki a március 4-i alkotmány iránt,⁹⁴ addig a csonka (hiányos) társadalommal rendelkező ruszinok számára ez a törvény-

90. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 145–146.

91. Uo.

92. Deák 2001, 89–90. p.

93. Ez persze nem jelentette azt, hogy az MGKE ne tartotta volna fontosnak a ruszin és román nyelv előmozdítását.

94. Vö. Gergely (szerk.) 2005, 266. p.

csomag nagy előrelépéssel kecsegtetett, mind nyelvi, mind pedig nemzetiségi fejlődésük terén.

A Habsburg-barát ruszin értelmiségiek vezetői – mint Dobranszky Adolf⁹⁵ és Duchnovits Sándor⁹⁶ – a munkácsi püspökségnél radikálisabb igényeket fogalmaztak meg nemzetiségük érdekében. Jó kapcsolatokat ápoltak a szlovák nemzetiségi vezetőkkel és Gaganetz József eperjesi gör. kat. püspökkel is. 1849. január közepén Dobranszkyék az akkor cs. kir. kézen levő Eperjesen találkoztak, ahol határozatot fogadtak el a magyarországi ruszin területek Galíciához csatolásáról.⁹⁷ Petíciójukat – mivel Ferenc Józseftől várták⁹⁸ annak mielőbbi megvalósítását – Bécsbe vitték. A császár igyekezett hajlandóságot mutatni a ruszin igények felé, ezért Dobranszkyt 1849. április 19-én kinevezte polgári biztosnak a magyar szabadságharcot levernire készülő cári csapatok mellé.⁹⁹

Világos után a centralizáló bécsi kormányzatnak nagy szüksége volt a gör. kat. vallású ruszinok nemzetiségi problémáinak megoldására. E célból kérte fel Gaganetz József eperjesi püspököt, hogy szerkesszen memorandumot a ruszin nép kívánságai-
ból.¹⁰⁰ Az iratot egy hattagú küldöttség¹⁰¹ – miután konzultáltak a galíciai ruszinok vezetőivel – 1849. október 19-én mutatta be a császárnak. A ruszinok kérték nyelvi-nemzeti jogaik figyelembe vételét, elsősorban a közigazgatásban, középiskolák alapításában. A legfontosabb követelésüket¹⁰² azonban – a nemzetiségi irányába szigorúbb álláspontot tanúsító osztrák kormányzati politika miatt – nem terjeszthették az uralko-

-
95. Dobranszky Adolf (Адольф Добрянский-Сачуров, 1817–1901): russzofil politikus és publicista, a kassai akadémián filozófiát, Egerben jogot tanult. Eleinte támogatta az 1848-as forradalmat, de amikor a Kossuth-kormány nem adta meg a ruszinoknak a remélt szabadságjogokat, szembefordult vele. Az 1848-as prágai szláv kongresszus egyik szervezője. A galíciai és kárpátaljai keleti szláv lakosságot egy tartományban szeretne egyesíteni, ezért előbb Bécs szolgálatába állt. S. Benedek 2003, 31. p.; Gönczi 2007, 19. p.
96. Duchnovits Sándor (Александр Духнович, 1803–1865): a ruszin nép nemzeti öntudatra ébresztésének legfőbb alakja. Az ungvári gimnázium után a kassai akadémiát, majd az ungvári szemináriumot fejezte be. 1843-tól az eperjesi püspökség kanonoka, e városhoz kapcsolódik tudományos-felvilágosító tevékenysége. Ő adott ki elsőként ruszin nyelvű tankönyvet. Műveiben, kortársaitól eltérően, kétféle nyelvezetet használt: a nép számára írott könyveiben a népi nyelvezetet, az ún. magas irodalomban az orosz. Gönczi 2007, 19. p.
97. Spira 1980, 88. p.; Fazekas 2001, 121. p.
98. Így vélekedik erről Duchnovits 1849. áprilisában: „[...] nemzeti életük rövid időn belül eltűnne, ha az Ő Felséges Császáruk nem engedné meg hamarosan a hön áhitott minden ausztriai ruszin unióját egy tartomány keretein belül.” Magocsi 1979, 44–45. p. Az idézet fordítását angol nyelvről végeztük el.
99. Magocsi 1979, 45. p.
100. Fazekas 2001, 138. p.
101. A ruszin küldöttség tagjai – Dobranszky Adolf, testvéröccse, Dobranszky Viktor, az eperjesi püspök titkára, Janiczki Sándor makói, Soltész József Eperjes vármegyei gör. kat. pap, valamint Alexovics Vince és Viszanik Mihály Bécsben élő ruszin orvostudósok. Memorandumukat október 14-én adták báró Geringer Károlynak, a magyarországi polgári ügyek tejhatalmú biztosának. Darás 1936, 7. p.; Magocsi 1979, 46. p.; Hodinka 1992, 32–33. p.; Botlik 1997, 75–76. p.
102. A magyarországi ruszin területek és Galícia egyesítése egy koronatarományon belül.

dó elé. Bécs nem sok konkrétummal biztatta a ruszin delegációt,¹⁰³ a legfontosabb eredmény talán Dobranszky Adolfnak az ungvári polgári kerület vezető helyettesévé és tanácsnokává való kinevezése volt.¹⁰⁴

Az MGKE papsága a ruszin delegáció császárvárosi útjáról – november 22-én – Gaganetz püspök levele révén értesült: „[...] az orosz [azaz ruszin] nemzetiség ügyében Bécsben járt küldöttség mindenütt a legjobban fogadtatott, felszólítván egyszersmind a megyei kormányt, miként kezét fogva a nemzet és nemzetiség kiemelése végett minden célszerűt kieszközölgjön”.¹⁰⁵ Az eperjesi püspök tudósításával egy nap múlva foglalkozott az ungvári főpapság. A szentszéki jegyzőkönyv szerint Gaganetz a következő kéréssel fordult a munkácsi egyházmegyéhez: „egyszersmind kéri miszerint az orosz [ruszin] nemzetiségnek 's különösen literatúrájának megalapítása, és felvirágoztatása tekintetéből a Lelkészek az egy célra működésre serkentessenek fel [...], a hivatalok viselésére alkalmas egyének a cs. kir. tejhatalmú országos Biztos Főmélt. B. Geringer Károly Úrnak terjesztessenek fel, és kölcsönös viszonyban, és egyetértésben lévén, az Ausztriai sas szárnyainak védelme alatt, az orosz [ruszin] nyelv, nemzetiség és literatúra a Gácsországi oroszok példájaként,¹⁰⁶ teljes fényre, 's virágra hozassék.”¹⁰⁷

Ungváron nagy örömmel fogadták Gaganetz tudósítását, és teljes elismeréssel adóztak az eperjesi egyházfő ruszin nemzetiségért elért eredményei előtt.¹⁰⁸ Ennek megfelelően a munkácsi püspökség szentszéke az alábbi válasz küldését hagyta jóvá: „az Eperjesi Püspök Ő Méltósága értesíttetni fog, egyszersmind hogy a hivatalviselésre alkalmas görög katolikus egyének a tejhatalmú Ország Biztos Úrnak ajánltassanak a Megyei Papság körlevél által felszólítottatni rendeltetik, miszerint ily forma egyének, akiket csak ismernek neveit, helyeit mielőbb egy jegyzékben foglalva ide felterjeszteni siessenek.”

Nem sokkal később az ungvári kerület vezető helyettese és tanácsnoka, Dobranszky Adolf is levelet küldött az MGKE szentszékének. Dobranszky megismertette a káptalani ülésel Geringer Károly Magyarország polgári biztosának ruszin memorandumra adott – nem sok konkrétummal kecsegtető – választát.¹⁰⁹ A kerületi tanács-

103. L. 109. lábjegyzet.

104. Az ungvári polgári kerület létrehozását és Dobranszky kinevezését Bécs a ruszin delegáció fogadása után rendelte el, 1849 októberében. Magocsi 1979, 46–47. p.; Pavlenko 1999, 90. p.; Олашин 2009, 283–284. p. Az ungvári kerület vezetését és joghatóságát illetően l. 25., 55., 69. lábjegyzet.

105. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 191.

106. A Osztrák Császársághoz tartozó Galícia koronatarományban Bécs a lengyel nemzeti mozgalmak gyengítése céljából támogatta az ottani ruszin nemzetiségi törekvéseket.

107. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 149–150.

108. Gaganetz az önálló ruszin közigazgatásért, illetve ruszin értelmiségiek hivatali pozíciókhoz való juttatásáért még 1850–1851-ben is nagyon sokat fáradozott. Fazekas 2001, 120–121. p.

109. A szentszéki jegyzőkönyv Geringer válaszára vonatkozó része: „Nagyméltóságú Geringer Károly Országos Tejhatalmú Biztos Úrnak benyújtott, és az Orosz Nemzet kívánatát magában foglaló Memorandumra kiadott abéli választát, hogy tudniillik azon kívánatok némely pontjai már a birodalmi alkotmányban bent foglaltatnak, a többinek fogamatban vitelére pedig közremunkálni fog.” KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 152. Vö. 103. lábjegyzet.

nok értesítését illetően az ungvári szentszék püspöki körlevél szerkesztését rendelte el. A főpásztori levél informálta a papságot a ruszin delegáció Bécsben elért eredményeiről, illetve 1850. január 1-jétől elrendelte a ruszin és román nyelv használatát a magán- és hivatalos levelezésben és az anyakönyvezésben.¹¹⁰ Mivel a ruszin és román nyelvnek nem volt egységesen elfogadott hivatali formája, ezért a magyar nyelvről való átállás nagy nehézségeket hordozott magában.¹¹¹ Ennek ellenére a munkácsi egyházmegye új hivatalos nyelveit illetően a szentszék bizakodó volt: „Igaz ugyan, hogy ezen rendeletnek teljesítése, kivált eleinte némely nehézségekkel járni fog, de a nemzetiség és nyelv felvirágzására egyesített erő, és szilárd akarat minden akadályokat meggyőz.”¹¹²

A ruszin és román nemzetiségi jogok előmozdításáért az MKGE december 14-én hálairatot küldött báró Geringer Károly polgári biztosnak és az ungvári kerület vezetőjének, Villetz Ignácnak.¹¹³ Az e napon megtartott szentszéki ülés megvitatta Villetz egy korábban küldött levelét,¹¹⁴ amelyben a kerületi főispán több panaszt is megfogalmazott a munkácsi püspökség papjai ellen.¹¹⁵ Az MGKE vezetése a kerületi főispánnak adott válaszában ígéretet tett a problémák mielőbbi megoldására,¹¹⁶ de emellett Villetz pártfogását kérte a szabályos papi illeték ügyében. A kongrua-kérdésre vonatkozóan a munkácsi püspökség – a szeptember 27-i kéréshez hasonlóan¹¹⁷ – nem kapott választ a cs. kir. hatóságoktól. A december 22-i szentszéki jegyzőkönyv tanúsága szerint Bécs részéről történt ugyan előrelépés az MGKE anyagi támogatása irányába,¹¹⁸ de a papi szabályos illeték kérdése továbbra is függőben maradt.

A kongrua-üggyel ellentétben az elemi oktatás színvonalának emelésére komolyabb szándékok mutatkoztak. Az osztrák kormányzat birodalomszerte igyekezett modernizálni a népoktatást,¹¹⁹ melynek előmozdítását Villetz is felkarolta. Az ungvári kerület vezetője a gör. kat. vallású nemzetiségűek népiskolai oktatását illetően decemberben 19-én a következő rendeletet küldte el a munkácsi püspökségnek: „azon helyeken, hol

110. Uo.

111. Az MGKE hivatalos nyelve 1845-ig a latin volt. Ezt követően pedig a magyar. Hodinka 1992, 27. p.

112. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 152.

113. Uo. l. 158–159.

114. Uo. l. 158.

115. Villetz lényegében három panaszt fogalmazott meg: „[az ungvári] kerületben tett utazása alatt sajnosan tapasztalhatta, hogy némely Lelkészek betegeiket arra kényszerítik, hogy ezek lelki üdvöknek megnyerése véget vagyonkájokat a Lelkészeknek vagy Templomnak adják [...] továbbá némely Lelkészek a köntös díjra nézve megye Kormányilag megállapított bérszabványt nem tartják meg, hanem e cím alatta szegény hívektől az illetőségen felül zsarolnak, végre némelyek 14, vagy 15 éves hajadonokat is házasságilag összezesketnek.” Uo.

116. Az MGKE mellett, hogy felhívta papsága figyelmét a lehetséges visszaélések megszüntetésére, elrendelte, hogy „a nőszemélyekre nézve 16, a férfiakra nézve 18 évnél előbb soha senkit se eskessenek össze”. Uo.

117. L. 51. lábjegyzet.

118. A jegyzőkönyv témára vonatkozó bejegyzése: „a Munkácsi Papnevelő Intézet, és ezen Megye nyugdíjas papjai részére 1849/50 évre” 21 456 forint 56, 5 krajcár „a legfelsőbb helyről utalványozva van”. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 165.

119. Vö. Deák 2009, 52–56. p.

iskola nem létezik, az éneklésnek parancsolja meg, hogy a gyermekeket tulajdon házaikban oktassák, az oktatásra képtelenek pedig hivatalaikból mozdíttassanak el.”¹²⁰ A szentszék teljes együttműködéséről biztosította Villetzet, és a főispáni rendeletnek megfelelő intézkedéseket hagyott jóvá. A főpapság elemi oktatással kapcsolatban kialakított pozitív álláspontja nem volt véletlen. Popovics püspök már 1841-től igyekezett gyarapítani a gör. kat. iskolák számát. Az 1848-as espereskerületi összeírások pedig arról tanúskodnak, hogy az MGKE ruszin és román híveinek jelentős része az egyházi katekizmuson kívül más oktatásban nem részesült.¹²¹

Az iskolák építtetése és az oktatási színvonal emelése ügyében történt mulasztásokat illetően az MGKE kezében – a dorgáló püspöki leiratokon kívül – nem volt szankcionáló eszköz. Az osztrák neoabszolutizmus idején azonban a gör. kat. népoktatást már nemcsak az egyházmegye, hanem az állam is ellenőrizte. A megváltozott helyzetre a december 19-i szentszéki határozat is felhívta az MGKE papságának figyelmét.¹²²

Az oktatás helyzetében tapasztalt előrelépés tovább erősíthette az MGKE papjaiban azokat a reményeket, melyek az osztrák kormányzat nemzetiségeket felkaroló elképzeléseivel kapcsolatban fogalmazódtak meg. E meggyőződésre adhatott még okot az a tény, hogy az ungvári kerület csak névlegesen állt Villetz vezetése alatt, a gyakorlatban az ő tanácsadója és helyettese, Dobranszky Adolf irányított.¹²³

A nemzeti törekvések érdekében szállt síkra az ungvári szentszék december 29-i ülése is. A főpapi ülés aznap a következőkről döntött: „miután az Ungi Kerület lakosságának nevezetese többsége után nem csak Orosz Kerületnek¹²⁴ nevezetik, hanem valósággal is az, annak Császári 's Királyi Biztosa, és Főispánja egész alázattal megkéretni rendeltetik: 1ő Ezen kerületben nem csak oroszul tudó, de valóságos orosz egyének tisztviselőknék neveztesse ki, a népnek nagyobb bizodalma tekintetéből, 2or itthen Ungváron mint a kerület székhelyén mindenféle hirdetések Orosz nyelven tétessenek meg, 3or hogy a görögkatolikusok ünnepei, úgy mint eddig a latinoké mindenki által tartassanak meg és azokban mindenféle munkák szüntessenek meg.”¹²⁵ A főpapi tanácskozó testület december 31-i ülése jegyzőkönyvéből ugyanakkor azt is megtudjuk, hogy a „közhivatalokra alkalmazandó görögkatolikusok” névsorában nemcsak ruszin, hanem román nemzetiségűek is voltak.¹²⁶

120. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 209.

121. Vö. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 1, l. 15., 107., 151.

122. A főpapi határozat ide vonatkozó része: „[...] külső és belső akadályokat, bármifélek is legyenek azok, melyek miatt a gyermekek oktatása hiányt szenvedne, azoknak elhárítása véget hivatkozva a velük közlendő Főispáni rendeletekre a járásbeli szolgabírónak, vagy szükség esetében a Megyei Elnöknek jelentsék fel; tudtul adatván a papságnak az is, hogy ezen rendeletnek teljesítésére, valamint az egyházmegyei úgy a polgári hatóság is különösen figyel.” KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 161–162.

123. Magocsi 1979, 47. p.

124. Dobranszky kerületét egy olyan territoriális alapnak tekintette, amelyben a ruszin nemzeti autonómiára vonatkozó elképzeléseit is véghezviheti. Ezért érthető, hogy a helyi lakosság egy idő után Orosz vagy Ruszin Kerületként emlegette a fenti közigazgatási egységet. Magocsi 1979, 47. p.; Pavlenko 1999, 90. p.; Олашин 2009, 284. p.

125. KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 169–170.

126. Uo. l. 171.

Az MGKE kérelmét egy hattagú küldöttség december végén vitte el a kerületi főispánnak. A delegáció három-három tagja volt klerikus, illetve ungvári polgár. Villetz Ignác cs. kir. kerületi főispán „szívesen” fogadta a küldöttséget, és „megígérte, hogy az érintett kérelmet mint igazságost, teljesíteni fogja”.¹²⁷ Ígéretének teljesítésére azonban nem sok ideje maradt, mert a bécsi kormányzat 1850. március 28-án felszámolta az ungvári [orosz/ruszin] kerületet.¹²⁸

Összegzés

Jelen tanulmány a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye 1849. augusztus – december 31. közötti történetét vizsgálta.

A témára vonatkozó szakirodalom és a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegének forrásai alapján elmondható, hogy a munkácsi püspökség klérusa ellen – az 1848–1849-es magyarbarát szerepvállalása miatt – indított osztrák igazoló vizsgálat politikai jellegű volt. Ennek oka, hogy 1849 őszén Bécsnek birodalmi központosító szándékai és a magyarok gyengítése céljából szüksége volt a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye papságának megnyerésére, hiszen utóbbiak nagy befolyást gyakoroltak a ruszin és román ajkú unitus hívőkre. Ezzel magyarázható a magyar szabadságharcot egyházmegyéje felemelkedése érdekében végig támogató Popovics Bazil munkácsi püspök és papsága ellen indított osztrák vizsgálat viszonylagos enyhesége. A rehabilitációt illetően a klérusnak egyrészt hálaadó istentisztelet keretében, nyilvánosan hitet kellett tennie I. Ferenc József császár iránti hűségéről, másrészt be kellett ismernie 1848–1849-es „botlásait”. Utóbbival kapcsolatban pedig rendszerint arra hivatkoztak, hogy a magyar szabadságharc érdekében tett intézkedéseiket a honvédsereg fenyegetése miatti kényszerből tették.

Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy vizsgált korszakunkban a munkácsi görög katolikus püspökség a ruszin és román nyelvi és nemzetiségi jogok érvényesítését illetően kész volt együttműködni az osztrák kormányzattal. Ennek oka, hogy a neoabszolutizmus kori nemzetiségpártoló intézkedések (például az ungvári [ruszin/orosz] kerület felállítása, Dobranszky tanácsosi kinevezése, unitus ruszin és román tisztségviselők alkalmazása a közigazgatásban stb.) azt a látszatot keltették, mintha Schwarzenbergék az olaszországi alkotmányban lefektetett elveikhez ragaszkodnának. Bécs azonban már 1849 nyarától feladta a nemzetiségi mozgalmak támogatáspolitikáját. Utóbbival nemsokára – például az ungvári [ruszin/orosz] kerület 1850. március 28-i megszüntetése révén – a munkácsi püspökség is kénytelen volt szembesülni.

127. Uo.

128. Magocsi 1979, 47. p.; Pavlenko 1999, 90. p.; Олашин 2009, 284. p.

Források

- A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség iratanyaga a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében (151. fond)
- F. 151, op. 9, od. zb. 2520, l. 152–153., 183.
- F. 151, op. 9, od. zb. 2521, l. 311., 355., 358., 435.
- F. 151, op. 9, od. zb. 2565, l. 1., 3.
- F. 151, op. 10, od. zb. 1, l. 15., 107., 130., 151., 133–134.
- F. 151, op. 10, od. zb. 2, l. 10–11., 16–18., 62., 69., 100., 105–106., 110., 112–113., 115., 120., 127–128., 145–146., 149–150., 152., 158–159., 161–162., 165., 169–171.
- F. 151, op. 10, od. zb. 3, l. 31., 119., 124., 137., 141–143., 145., 158–159., 161., 191., 209., 211.
- F. 151, op. 10, od. zb. 53, l. 1–2.

Felhasznált irodalom

- Balogh Margit–Gergely Jenő 2005. *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. (Dokumentumok)*. I. kötet. 1790–1944. Budapest, História-MTA Történettudományi Intézete.
- Bendász István 1997. *Az 1848–1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*. Ungvár, KMKSZ.
- Botlik József 1997. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum Könyvkiadó.
- Darás Gábor 1936. *A Ruténföld elszakításának előzményei (1890–1920)*. Újpest, Vörösmarty Irodalmi Társaság.
- Deák Ágnes 2001. Egyházpolitika és nemzetiségpolitika összefonódása az 1850-es években Magyarországon. In Sarnyai Csaba Máté (szerk.): *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1918*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 89–98. p. <http://mek.oszk.hu/04600/04672/04672.pdf> (Letöltés ideje: 2011. július 15.)
- Deák Ágnes 2009. *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849–1867*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Dongó Gy. Géza 1905. Az elnyomatás és fölszabadulás kora (1850–1867). In Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monográfiája): Zemplén vármegye*. Budapest, Apolló Irodalmi Társaság. <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0026/20.html> (Letöltés ideje: 2011. július 25.)
- Fazekas Csaba 2001. Gaganetz József eperjesi görög katolikus püspök 1849-ben. *Levéltári Közlemények*, 1–2. sz. 115–139. p.
- Gergely András (szerk.) 2005. *Magyarország története a 19. században*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Gönczi Andrea 2007. *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. Ungvár–Beregszász, PoliPrint–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Hermann Róbert (szerk.) 1996. *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Budapest, Videopont Kiadó.
- Hodinka Antal 1992. Adatok a ruszinok 1848–49. évi történetéhez. In Udvari István (szerk.): *Hodinka Antal válogatott kéziratai*. Nyíregyháza, Vasvári Pál Társaság, 27–34. p.
- Magocsi, Paul Robert (ed.) 1979. *The Shaping of a National Identity – Subcarpathian Rus', 1848–1948*. Cambridge–London, Harvard University Press.
- Molnár Ferenc 2010a. A máramarosi ruszinság 1849. évi története. In Fábri István–Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek III*. Budapest, BI MÁSZ, 306–325. p.

- Molnár Ferenc 2010b. Adalékok a verhovinai határvidék hadtörténetéhez (1849. március). *Acta Beregsasiensis*, 3. sz. 121–130. p.
- Олашин, А. В. 2009. *Історія Закарпаття. Посібник з краєзнавства*. Мукачево, Карпатська вежа.
- Pajkossy Gábor (szerk.) 2006. *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Pálmány Béla 2002. *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*. Budapest, Magyar Országgyűlés.
- Pavlenko, Grigorij 1999. Az 1848-49. évi forradalom Kárpátalján. In Nagy Ferenc (szerk.): *Tanulmányok Kárpátalja, Erdély és a Felvidék múltjából*. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár.
- Pirigyi István 1990. *A magyarországi görög katolikusok története*. II. kötet. Nyíregyháza, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola.
- Pirigyi István 1998. Görög katolikusok az 1848-as szabadságharcban. In Takács Péter (szerk.): *A szabadság Debrecenbe költözött. Tanulmányok 1848/49 történetéhez*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 149–164. p.
- S. Benedek András 2003. *A gens fidelissima: A ruszinok*. Budapest, Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat. <http://mek.oszk.hu/03200/03292/03292.pdf> (Letöltés ideje: 2011. július 15.)
- Sarnyai Csaba Máté 1999. Források a szekularizációs törekvések 1848 végi püspökkari értékeléséhez. In Fazekas Csaba (szerk.): *Fiatal egyháztörténészek írásai*. Miskolc, Miskolci Egyetem BTK Újkori Magyar Történeti Tanszék. <http://mek.niif.hu/02000/02082/html/index.htm> (Letöltés ideje: 2011. április 10.)
- Solymosi József 2009. *Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848–49-ben (Az Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa vármegyék területén történt események)*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, Eötvös Lóránd Tudományegyetem. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/solymosijozsef/diss.pdf>. (Letöltés ideje: 2010. április 2.)
- Spira György 1980. *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Steier Lajos (szerk.) 1937. *A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben*. I. kötet. Budapest, Magyar Történelmi Társulat.
- Udvari István 2005. Ruszinok. In Donáth Lehel–Medvigy Endre–Molnári Tibor–Zelles László (szerk.): *Az „Ezeréves ruszin-magyar együttélés a történelem tükrében” című konferencia szerkesztett előadásai, leadott tanulmányai 2004. március 19–20*. Budapest, Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat, 6–15. p.
- Veliky János (szerk.) 1999. *Polgárosodás és szabadság (Magyarország a XIX. században)*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Zakar Péter 1999. Megtorlás az 1848/49-es magyar hadsereg tábori lelkészei ellen. In Hegedűs András–Bárdos István (szerk.): *Egyház és politika a XIX. századi Magyarországon. Nemzetközi történész konferencia előadásai 1998. május 27–28*. Esztergom, Esztergom-Budapesti Érsekség–Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata–Kultsár István Társadalomtudományi és Kiadói Alapítvány, 93–116. p.

FERENC MOLNÁR

The Greek-Catholic Eparchy of Mukachevo and the Austrian Neo-Absolutism.
(August – 31 December 1849)

This study examines the history of the Greek-Catholic Diocese between August – 31 December 1848. As the relevant literature and the sources of the Transcarpathian Regional State Archives in Berehove suggest, the Austrian verifying investigation launched against the clergy of the Mukachevo Eparchy – because of their pro-Hungarian activities in 1848–1849 – was of a political character. Its reason was that Vienna, motivated by its imperial centralizing intentions aiming at weakening Hungarians in autumn 1849, needed the affection of the clergy of the Greek-Catholic Eparchy of Mukachevo as they had a major influence on the Ruthenian and Romanian-speaking Uniate believers. At the same time, during the examined period, the Greek-Catholic Eparchy of Mukachevo was ready to cooperate with the Austrian government on the issue of enforcement of Ruthenian and Romanian language and minority rights. The reason of it is that the pro-minority measures in the period of neo-absolutism suggested a false appearance as if the Schwarzenbergs insisted on the principles laid down in the Olmütz constitution. But Vienna had given up from the summer of 1849 the policy of supporting the movements of the national minorities. The Mukachevo Eparchy soon had to face the latter, for example, with the abolishment of the Uzhgorod (Ruthenian/Russian) county on 28 March 1850.